

Místa pro přírodu

Jan Moravec

V České republice je řada míst s výskytem zvláště chráněných druhů se zachovalými biotopy či jinak zajímavých z hlediska ochrany přírody, které však z různých důvodů stojí mimo síť maloplošných zvláště chráněných území. Mimo jiné i proto, že stát

Velká Homolka u Vimperka – řídký porost, vyhovující řadě druhů hmyzu, je udržován mimo jiné prostřednictvím pastvy. Foto Jan Moravec

Pro tato území se vžil pojem „soukromé rezervace“, byť jde spíše o mediální zkratku než o nějaké oficiální pojmenování. Podrobněji o jejich historii i současnosti v České republice pojednává článek P. Pešouta v Ochráně přírody č. 2/2014. Největším programem generujícím v současné době „soukromé rezervace“ je kampaň Místo pro přírodu. Jde o veřejnou sbírku, díky které jsou zajímavé přírodní plochy vykupovány do vlastnictví Českého svazu ochránců přírody (ČSOP). V péči pak tyto plochy mají místní pozemkové spolky (které také vesměs výkupy iniciovaly a s původními vlast-

níky dojednaly). Za šestnáct let existence Místa pro přírodu bylo takto vykoupeno již téměř 150 hektarů pozemků, byť ne vždy jde o „čistokrevné soukromé rezervace“ a je zde překryv i s maloplošnými zvláště chráněnými územími.

Ščúrница

Asi nejznámější z těchto lokalit je bělokarpatská Ščúrница. I tento časopis ji již několikrát zmiňoval, tak jen stručně: Jde o komplex přírodě blízkých, převážně jedlobukových lesů, místy až pralesního charakteru, na nejsevernějším hřebeni Bílých Karpat nad obcí Poteč.

„z moci úřední“ nemůže chránit všechno. Zde pak nastupuje iniciativa vlastníků a zejména různých neziskových subjektů, které se na vyhledávání a ochranu takovýchto lokalit specializují (nejčastěji tzv. pozemkových spolků).

V některých případech jde o staré selské lesy, jinde o spontánně vzniklé porosty na bývalých pastvinách. Stáří nejstarších stromů je odhadováno na 130 let, lze však nalézt i mladší sukcesní porosty s převahou břízy a lísky. ČSOP je zde vlastníkem či spoluvlastníkem téměř 37 hektarů pozemků. Ty se rozkládají na severních a východních svazích vrchu Ploščiny a sestupují k jihu na hřeben Polomy a do údolí Kolšov. Zahrnují tak pestrou škálu expozic i výrazný výškový gradient od 500 do téměř 740 metrů nad mořem. Je snaha nechat tyto porosty v maximální možné míře přírodním procesům. Z toho jsou tři výjimky – malé enklávy smrčín, kde se lesnický hospodaří s cílem převodu na původní druhou skladbu, dvě malé lesní loučky, které se kosí, a ochrana zmlazení (zejména jedlového) proti okusu zvěří.

Opičák

Druhou více méně bezzásahovou lokalitou v rámci Místa pro přírodu je Opičák v Liberci. Jde ale o území značně odlišné. Dnes má charakter lužního lesa s několika tůněmi a velkým množstvím mrtvého dřeva. Jedná se o porost relativně mladý, na území silně postiženém lidskou činností. Od poloviny 18. století tady byla cihelna s produkcí až 3 miliony cihlářských výrobků ročně. V roce 1938 ještě stála, jak dosvědčují letecké snímky, o deset let později je již větší část její plochy porostlá jakousi dřevinou, vesměs zjevně samovolně vyrostlou vegetací. Mapa z 50. let už zakresluje výhradně jen les s poznámkou „topol, bříza“. Vyskytuje se zde řada ptáků, zajímavé druhy hub – z vzácnějších například krasočíska žlutá (*Caloscypha fulgens*), mozkovka rosolovitá (*Ascotremella faginea*), pavučinec olšový (*Cortinarius alnetorum*), houžovec vej-

řovitý (*Lentinellus flabelliformis*), štítovka stinná (*Pluteus umbrosus*) či řasnatka síromléčná (*Peziza succosa*). Zaznamenány tu byly i dva druhy lesních orchidejí, byť ty nejběžnější, bradáček vejčitý (*Listera ovata*) a kruštík širolistý (*Epipactis helleborine*). Ale v případě Opičáku není druhové bohatství to nejpodstatnější. Za ochranu stojí už jen skutečnost kusu divokého lesa fakticky uprostřed města. Z jedné strany je sevřen libereckým letištěm (o němž se neustále spekuluje, zda ho přestavět anebo zastavět), z druhé strany rozsáhlou komerční zónou. Už se v územním plánu objevila i silnice přímo přes Opičák; díky vlastnickému právu ČSOP se podařilo docílit změnu.

Jindřišské údolí

Jindřišským údolím se nazývá romantická soutěska Hamerského potoka, který si východně od Jindřichova Hradce prořezává cestu místními rulami a vytváří tak velice členité a rozmanité partie. To samo o sobě je dobrým předpokladem k druhové bohatosti, což ještě zvyšuje fakt, že údolí je jakýmsi koridorem mezi drsnou Českou Kanadou a vlhkým Třeboňskem. ČSOP je vlastníkem 9,1 ha lesních a lučních pozemků v dolní části údolí. Na malé ploše se tu nachází přirozený tok potoka s břehovými porosty, udržované i olšinou zarůstající nivní louky, prameniště, suťové lesy, jedliny i holé skalní výchozy. Bohužel i menší fragmenty smrčín, které nyní tak jako na celé vysočině dělají správčům lokality silné vrásky; eliminace kůrovce ve značně nepřístupném terénu není jednoduchá technicky ani finančně. Z rostlin tady lze najít bleduli jarní (*Leucojum vernalis*) či dřípatku horskou (*Soldanella montana*). Zejména na jedliny jsou vázané zajímavější druhy hub, například hlívička jedlová (*Hohenbuehelia abietina*) či houžovec bobří (*Lentinellus castoreus*). Hnízdí tu datel černý (*Dryocopus martius*), skorec vodní (*Cinclus cinclus*) či ledňáček říční (*Alcedo atthis*). Evidováno je zde 7 zákonem zvláště chráněných druhů hmyzu, 6 druhů obojživelníků, 3 druhy plazů, ale také i poměrně bohaté společenstvo pavouků.

Velká Homolka

Velká Homolka je dalším místem, které leží v podstatě ve městě. Najdeme ji ve Vimperku, přímo proti nádraží, nad nákupními středisky. Jihozápadní svahy jsou velice cennou přírodní lokalitou. Byť údaje o výskytu hořečku mnohotvarého českého či sysla jsou již pouhou histo-

Ščúrница – přírodě blízký les na severním okraji Bílých Karpat. Foto Jan Moravec

Jedna z lesních tůní na Opičáku, jen pár set metrů od liberecké komerční zóny. Foto Jan Moravec

rií, i dnes zde lze stále vidět leccos zajímavého, zejména co se týče hmyzu. Na malém prostoru se tu potkávají druhy teplejších sušších stanovišť s druhy chladnomilnými až horskými, druhy otevřených stanovišť s druhy lesními. Nejzác-

nějším obyvatelem Homolky (být v početnostech hrozících také již přežazení mezi historické záznamy) je modrásek černočárný (*Pseudophilotes baton*). Podrobný entomologický průzkum, který zde na popud vimperské organi-

Jindřišské údolí protékané Hamerským potokem, cenné území na Jindřichohradecku. Foto Jan Moravec

Hořeček nahořklý na Hořečkové stráni u Velkého Vřeštova (Podkrkonoší). Foto Jan Moravec

zace ČSOP proběhl v roce 2009, zde objevil mimo jiné saranči červenořitnou (*Omocestus haemorrhoidalis*), suchomilný druh, známý z Pošumaví jen z těch nejteplejších stanovišť, ale i horskou kobylku hnědou (*Decticus verru-*

civorus). Dále vzácnou teplomilnou stínomilku *Homoneura patelliformis*, dle červeného seznamu „zranitelné“ motýly modráska lesního (*Cyaniris semiargus*) a perleťovce fialkového (*Boloria euphrosyne*), horskou hrnčířku *Sym-*

morphus allobrogus, čtrnáct druhů čmeláků v čele s významným horským druhem, čmelákem širokolebým (*Bombus wurflenii*) či krásného, taktéž v červeném seznamu zapsaného tesaříka pižmového (*Aromia moschata*). Z botanického hlediska není Velká Homolka až tak významná – za pozornost stojí snad pouze chrpa parukáika (*Centaurea pseudophrygia*), mochna přímá (*Potentilla recta*) a pak samozřejmě mateřídouška vejčitá (*Thymus pulegioides*), na níž je vázán vývoj zmiňovaného modráska černočárného.

Hořečková stránň

Okolí Velkého Vřeštova v Podkrkonoší bývalo mezi botaniky vyhlášeno výskytem řady druhů hořců a hořečků. Dnes přežívá jediný druh na jediné lokalitě – zhruba půlhektarové stráni severovýchodně od Vřeštova. Jde o hořeček nahořklý (*Gentianella amarella*), a i on měl již namále. Před dvaceti lety došlo k pokusu „nepotřebný“ pozemek zalesnit smrkem. Stromky se naštěstí neuchytily a opakovanému pokusu zabránilo jednání s vlastníky, kdy si Český svaz ochránců přírody pozemky nejprve pronajal a následně i vykoupil. Stav hořečků je zde silně proměnlivý. I při standardní péči o lokalitu dlouhodobě kolísá od několika desítek kusů až po téměř 1500 v roce 2016. Věříme, že hořeček na Hořečkové stráni přežije. Není však jediným zajímavým druhem této lokality. Roste tu například čistec německý (*Stachys germanica*), svízel severní (*Galium boreale*) či pcháč bezlodyžný (*Cirsium acaule*), žije cikáda chlumní (*Cicadetta montana*) nebo soumračník slézový (*Carcharodus alceae*).

Bělá

Bělá se nachází v Zábřežské vrchovině, severozápadně od Prostějova. Unikátnost této lokality způsobuje nejen zachovalé přírodní prostředí, ale i geologický podklad. V podloží je zde zřejmě vápenec, díky čemuž se na zdejším prameništi vytvořilo slatiniště bohaté na minerální živiny s velmi cenným společenstvem slatinných luk. Bělá však není pouze slatina. Na ploše kolem šesti hektarů tu najdeme i vlhké pcháčové louky, suché sverpové trávníky, společenstva ostřic, malou podmáčenou olšinu, břehové porosty a lem sousedního lesa. Ze zajímavých rostlin lze uvést alespoň upolín nejvyšší (*Trollius altissimus*), škardu ukousnutou (*Crepis praemorsa*), starček potoční (*Tephrosieris crispa*), prstnatec

májový (*Dactylorhiza majalis*), kozlík dvoudomý (*Valeriana dioica*), hořec brvitý (*Gentianopsis ciliata*) a především množství ostřic, kterými je tato lokalita známá mezi odborníky. Z těch nejvzácnějších, v červeném seznamu zařazených do kategorie silně ohrožených, je to ostřice Davalova (*Carex davalliana*) a ostřice ptačí nožka (*Carex ornithopoda*). Bělá je v současné době pravděpodobně jedinou lokalitou, kde se vyskytuje kříženec ostřice odchýlné a ostřice latnaté – *Carex x rotae*. Nalezneme tu ale třeba i dva vzácnější mechy – rokyt luční (*Hypnum pratense*) a vlasolistec vlhkomilný (*Tomentypnum nitens*) – či luční kapradinu hadí jazyk obecný (*Ophioglossum vulgatum*). Z živočichů – tedy přesněji řečeno z dosud probádaných skupin – stojí za pozornost především motýli. Poletuje tady například modrásek bahenní (*Phengaris nausithous*), modrásek očkovaný (*Maculinea teleius*), ohniváček černočerný (*Lycaena dispar*) či batolec duhový (*Apatura iris*).

U kapličky

Soustava čtyř lesních rybníčků o výměrách od 0,09 po 0,4 ha, kdysi násadových, byla kupována jako významné místo rozmnožování obojživelníků. Byly zde zaznamenány stovky kusů skokana krátkonohého (*Pelophylax lessonae*), dále skokan ostronosý (*Rana arvalis*), blatnice skvrnitá (*Pelobates fuscus*), ropucha obecná (*Bufo bufo*), čolek obecný (*Lissotriton vulgaris*), čolek horský (*Ichthyosaura alpestris*) a čolek velký (*Triturus cristatus*). Následující biologické průzkumy však ukázaly na vysokou hodnotu lokality i v jiných skupinách. Bylo tu nalezeno 7 druhů vážek, mezi nimi vážka jasnoksvrnná (*Leucorrhinia pectoralis*) a šidélko kopovité (*Coenagrion hastulatum*), z rostlin například rdest tupolistý (*Potamogeton obtusifolius*) či chráněný růžkatec bradavčitý (*Ceratophyllum submersum*). Za pozornost stojí též objev na vhodné prostředí velice citlivé řasy lesklenky vlasaté (*Nitella capillaris*).

Díky veřejnosti

Velký dík patří stovkám mnohdy i bezjmenných dárců, kteří na výkupy přírodně zajímavých lokalit prostřednictvím konta veřejné sbírky Místo pro přírodu přispívají. A samozřejmě členům místních pozemkových spolků, na jejichž bedrech leží nejen jednání s vlastníky, ale hlavně i trvalá péče o vykoupené pozemky. Všechny vykoupené

Kapradina hadí jazyk obecný má na Bělé jednu z mála lokalit Olomouckého kraje. Foto Jan Moravec

Pulec blatnice skvrnitá – monitoring lokality U Kapličky nedaleko Toužimi. Foto Jan Moravec

lokality jsou přístupné veřejnosti. Na webu www.mistoproprirodu.cz najdete k jednotlivým lokalitám veškeré informace, jak „turistické“ (mapu, popis přístupu, případně informace o návštěvnické infrastruktuře), tak

odborné (zpracované ochrannářské plány, biologické průzkumy...). Pokud při návštěvě Míst pro přírodu narazíte na nějaké zajímavé objevy, ale třeba i problémy, budeme rádi za poskytnuté informace.